

vesnici, kteří si vytvářejí novou izolaci, chtějí být sami pro sebe, mít svůj domek a uniknout masovosti průmyslového provozu. Dnes těžko najdeme na vesnici sílu, která spojuje všechny členy obce a určuje jejich postoje.

Nejhlouběji zasáhly tyto změny do struktury vesnické rodiny. Dříve byla rodina na vesnici rodina rolníka. Dnes je diferencována podle toho, jaké zaměstnání má otec. Rodina nemá už dřívější stálost a soudržnost. Otec už není jediná síla, autoritativně normující rodinný život. I postavení matky se změnilo, když ženy se v rostoucí míře zapojují do pracovního procesu; vliv rodičů na děti slabne. Na mladou venkovskou generaci působí především mimovesnické vlivy. Děti se přizpůsobují těmto vlivům ještě rychleji než dospělí. V raném dětství působí samozřejmě na dítě bezprostřední vesnické okolí, ale tento vliv rychle slabne. Dítě s přibývajícím věkem nevyrůstá do vesnického života, ale vyrůstá z něho a přerůstá jeho hranice. O jeho skutečném vlivu na děti není dnes ještě mnoho konkrétních a prověřených údajů.

Tyto změny ve společenské struktuře vesnice stavějí také venkovské školy před nové úkoly. Dříve stačilo, aby škola dala dětem základy triví, aby podporovala a doplňovala vliv prostředí. I dnes ovšem musí dát elementární základy vzdělání, ale místo tradičních postupů minulosti musí vychovávat děti pro budoucnost. Venkovská škola není autonomní útvar. Její výchovná práce záleží na hospodářských a společenských poměrech. V tomto smyslu bude nutné přebudovat venkovské školy ve všech zemích spolkové republiky, aby mohly splnit úkoly, které jim ukládá soudobá společnost.

Autor se touto problematikou zabýval již dříve, a to ze stanoviska pedagogického i sociologického. Srovnajme například jeho práci z roku 1962: „Wird das Dorf zur Stadt? Die neue gesellschaftliche und geistige Situation des Landvolkes“, nebo „Neue Wege ländlicher Schul- und Bildungspolitik“ (1965).

K článku, jehož myšlenky jsem uvedl, je možno podotknout, že v NSR se věnuje velká pozornost dojiždění do práce v zájmu usnadnění pohybu lidí mezi městem a venkovem. Vylidňování venkova je zpomaleno také okolností, že se ve větších městech musí platit poměrně vysoké nájemné.

Karel Metyš

Newcomb T. M.: Social Psychology

New York-London, Routledge and Kegan 1959, 3. vyd.

Kniha profesora michiganské university a významného sociálního psychologa, psaná ve spolupráci s W. W. Chartersem jr., patří k nejoblíbenějším příručkám sociální psychologie a vychází stále v nových „reprintech“.

V úvodu, kde autor stručně nastiňuje genezi své knihy, zdůrazňuje nutnost sociologické orientace u sociálního psychologa. Studium kulturně antropologického díla M. Meadové utvrdilo Newcomba v přesvědčení o kulturní podmíněnosti lidské psychologie, a dílo C. H.

Cooleye o nutnosti studovat psychologii člověka vždy v souvislosti s jeho společenskou situovaností. Nemálo však ke krystalizaci Newcombovy koncepce přispěla i psychoanalýza. Sherifova kniha o psychologii sociálních norem aj.

Základním teoretickým problémem sociální psychologie bylo převedení faktu, že člověk je na jedné straně organismem a na druhé straně složkou sociální struktury, na společného jmenovatele. V minulosti vedla tato snaha k extrémům nebo k eklekticismu. Dokonale dialektické řešení však Newcomb sám nepodává.

Kniha je rozdělena na pět částí; první pojednává o podstatě a rozsahu sociálních vlivů, druhá o motivech a postojích (zvl. o jejich genezi, persistenci a proměnlivosti), v třetí části jsou podrobně zkoumány sociální normy a role, čtvrtá část je věnována analýze osobnosti, zvl. problémům jejího vývoje a adaptace. Poslední, pátá část knihy pojednává o skupinových fenoménech.

„Lidská sociální psychologie začíná otázkou, jak se syrový biologický organismus stává člověkem, jak jej známe — individuem s osobností, která má účast na životě společnosti a sama kulturu předává, která před sebou spatřuje osobní a společenské problémy a pokouší se je řešit“. Snaha sociálních psychologů jde pak ještě dál, totiž ke studiu interpersonální interakce uvnitř společnosti; „zkoumá systematicky zákony a principy, které tento proces určují“. Řešení těchto problémů vycházelo většinou z empirie, která však nestačí vědět. Dějiny sociální psychologie jsou dějinami kontroverzí, z nichž mnohé byly neplodné.

Základním pojmem, z něhož Newcomb vychází a který je promítnut v největší části knihy, je pojem interakce. V procesu interakce se vyvíjejí zvláštnosti lidské osobnosti a kultura sama — od těchto aspektů jde sociální psychologie k důležitým problémům sociálního chování, např. proč jsou rasové předsudky tak silné, proč určití lidé ztrácejí rozvahu, nacházejí-li se v davu atd. Interakce je proces, v němž se individua vzájemně vnímají a reagují na sebe (může probíhat i ve vzpomínkách a v anticipaci). „Chování není pasivní, něco utvořeného okolím; je to aktivní snaha bytosti uspokojit některá přání a mít uspokojivý vztah k okolí“. Sociální interakce je nerozlučně spojena s procesem sociálního učení. Interakce je reciproční vztah a „ve většině sociálních situací může být určité chování jak podnětem, tak reakcí“.

Sociální psychologové nestudují ani protoplazmu jako takovou, ani kulturu jako takovou — v popředí jejich zájmu jsou aspekty sociální psychologie individua, studují tedy psychologickou složku společenských interakcí, akceptující obecné výsledky antropologie a sociologie. Sociální psychologie navazuje a prolíná se částečně na jedné straně s psychologií jedince (Newcomb zde má na mysli obecnou psychologii, pozn. M. N.), na druhé straně se sociologií a kulturní antropologií. Současně má sociální psychologie svou specifickou tematiku, takže se její předmět nekryje ani s jed-

nou z uvedených věd. Hlediskem sociální psychologie je „vědecké zkoumání modifikace lidských funkcí skutečností, že jedinec přísluší ke společnosti“. Proces interakce musí být vždy názírán s ohledem na biologický stav individua i s ohledem na strukturu společnosti, v níž jedinec žije — sociální chování je určováno jak biologickými, tak kulturními faktory. Člověk je také živočichem a zůstává jím, neboť musí přijímat potravu, dýchat, odpočívát atd. „Biologická přirozenost propůjčuje člověku na každém stupni vývoje „biologickou kapacitu“, jejíž horní hranici nemůže překročit“. Člověk však je společenský živočich, zpočátku vůbec může žít jen s pomocí druhých lidí — „jeho vztah k jiným lidem není pasivní, nýbrž od počátku je interakcí“, v níž lidská bytost přichází ke svému člověčenství. „Specifické způsoby chování jsou naučeny a jsou proto v každé kultuře odlišné“. Kulturu chápou sociální psychologové především jako „obsáhlý systém norem chování, který je charakteristický pro danou společnost, odlišuje se ale od systémů jiných národů“. Kulturní rozdíly se vztahují především na specificky lidské znaky: řeč, umění, náboženství, manželství atd. V osobnosti člověka se současně uchovávají biologické imperativy. O fyziologických změnách v průběhu učení toho víme málo, známe však podmínky učení: 1. je dán tělesný stav napětí, 2. objekty okolí jsou vnímány, a to buď přímo nebo nepřímo prostřednictvím symbolů, 3. reakce na to, co bylo vnímáno, nějakým způsobem mění stav napětí. Ve skutečnosti je toto schéma známým zjednodušením neobyčejně komplikovaného procesu. „Individuum se mění, zůstává ale biologickým organismem, živočichem, modifikovaným sociálními vlivy“.

Jednota chování je především jednotou motivů a postojů. Motivem se rozumí v podstatě stav chtění něčeho, postojem dispozice chtít něco. Obdobně souvisí změny chování v určitých kulturách se změnami motivů a postojů. Kwakiutlové vykazují nejen podobné chování, ale i podobnou touhu po prestiži, a Tschambulové se liší od Kwakiutlů nejen tím co dělají, ale i tím, co chtějí. (U obou těchto kmenů byla konána rozsáhlá kulturně antropologická zkoumání, pozn. M. N.) K vysvětlení motivů a postojů určitého individua nestačí znát jen biologické pozadí nebo jen sociální podmínky jeho života, nýbrž obojí. Vycházíme z analýzy motivů a postojů, můžeme předpovědět něco z budoucího chování individua. Uvnitř kultur se objevuje určitá uniformita i určitá variabilita v chování jejich příslušníků. „Nacházíme-li uvnitř jedné kultury nebo u různých kultur relativně stejné sociální chování, potom nacházíme i shodu motivů a postojů“.

Prolnutí biologických a sociálních vlivů se neuskutečňuje ve skupině nebo ve společnosti, nýbrž v individuu. „Akt nebo konstelace motivů nemůže být jednoduše definována jako např. jediná svalová kontrakce“. Z fotografie znázorňující zvednutí nohy a ohnutí kolena nemůžeme usoudit na odehrávající se akt; abychom porozuměli chování člověka, musíme vědět něco o „předtím“ a „potom“. Rozumíme

tedy chování jiných osob, pokud pozorujeme sled způsobů chování (nikoli jen izolované reakce) a tyto klademe do vztahu k pozorovaným (nebo předtím viděným) konečným výsledkům... Ve skutečnosti jdeme ještě dále.

Předpokládáme, že osoby svým chováním sledují dosažení cíle. Rozumíme chování druhých, pokud jim připsujeme určité motivy. Chování je zaměřeno jak na něco vnitřního, tak i na něco vnějšího. Ponecháme-li vnější podmínky konstantní, mění se touha individua po sklenici vody v závislosti na stavu jeho organismu. Podržíme-li naopak vnitřní podmínky konstantní, mění se totéž přání individua v závislosti na určitých faktorech okolí (např. spatření pijící osoby ap.). Čím méně intenzivní je vnitřní impuls, tím vyšší je práh pro vnější podněty, a naopak, čím intenzivnější je vnitřní impuls, tím je práh pro vnější podněty (incentivy) nižší. Je-li člověk hladov, jí vše, je-li méně hladov, je vybíravější. Motiv je stav organismu, v němž je mobilizována tělesná energie a zaměřována na něco v okolí. Základem lidské motivace jsou instinkty, jichž pojem je však velmi nejednotný a neurčitý. Kromě toho je velmi problematické, co z lidských reakcí je vrozeno a co naučeno. „Motivovaná osoba je osoba, jejíž energie, mobilizována pudem, je selektivně zaměřena“. Selektivní charakter motivace je určen zkušeností. „Vnější část motivace závisí na vnímání... Vnímání znamená organizovat dojmy z okolí“.

Postoj definuje Newcomb jako pohotovost k motivaci, jako predispozici. Postoj individua k určitému problému neříká nic o naučených reakcích k tomuto problému, nýbrž o získané zaměřenosti. Matka, která je zabrána na dočelby románu, není motivována právě ochraňovat své dítě, může však mít vůči svému dítěti ochranný postoj, který je okamžitě aktivován křikem dítěte. Motiv tedy vystupuje, postoj zůstává. Newcombovo vymezení postoje není v americké psychologii obvyklé. Postojem se zde obvykle rozumí manifestní reagování, nebo prostě „tendence reagovat pozitivně či negativně na osoby, objekty a situace“ (C. T. Morgan 1962). Postoje jsou obecné orientace individua vůči okolí. Není-li však současně jedinec určitým předmětem motivován, nemá vůči němu ani žádný postoj. Postoje vyplývají z dvou nebo více motivačních konstelací, motiv naproti tomu z jediné motivační konstelace. Jako motivy jsou i postoje určeny pravděpodobné organizačními modifikacemi, které rezultují z učení. O této organické bázi však víme dosud velmi málo, i když nechybí plauzibilní hypotézy (např. B. Doob 1947). Postoje nejsou nezávislé příčiny chování, nýbrž spíše intervenující proměnné. Základní princip motivace zní: chování je zaměřeno na každou složku okolí, která je vnímána ve spojitosti s uspokojením pudu. Pro sociální psychologii je zvláště důležitá otázka získaných motivů. Individuum reaguje nejprve na vrozené primární cíle (potrava ap.), s nimiž jsou spojeny různé předměty a situace, které nejsou bezprostředně vázány na pud, ale umožňují dosažení primárního cíle (tzv. sekundární cíle). Pro dítě

je takovým prostředkem dosahování primárních cílů nasycení atd. matka. Velmi brzy se vypracovává spojení mezi zjevem matky a redukcí pudů — matka je brzy dítětem chtěna jako taková, její přítomnost se sama stává cílem, dítě se uklidní v její přítomnosti, i když je hladově. Vznik nových potřeb je vlastně osamostatňování sekundárních cílů. Výstavba motivů na bázi primárních; terciárních na bázi sekundárních atd. jde teoreticky ad infinitum.

Dále se Newcomb zabývá otázkou vzniku postojů, především ze specifických motivů a jejich transkulturální rozšířenosti. Obecně lidská je např. potřeba potravy, avšak akviziční motivy v některých kulturách zcela chybí. Všeobecně rozšířený pud se může podílet na vývoji mnoha rozličných motivů. Podle O. Klineberga (1940) je nejrozšířenějším motiv mateřství, zejména během těhotenství a zvláště po narození dítěte vedoucí k péči o ně. U zvířat je tento motiv podmíněn fyziologií — u kryších samic např. stupeň zájmu o mláďata závisí do značné míry na míře sekrece mateřského mléka (Warden 1931). Sámce některých zvířat lze vyprovokovat ke stavbě hnízda a starání se o mláďata hormonálními injekcemi (McQueen-Williams 1935). U lidí je tato situace složitější. Podle Lintona (uvádí Kardiner 1939) např. u Marquesanů matky projevují poměrně malý zájem o své děti (zvl. novorozence), kterým např. místo prsu podávají kokosové mléko. V této kultuře, kde počet mužů značně převyšuje počet žen, činí vše, aby zvýšily svou sexuální přitažlivost. Ženy Mundugumorů jsou podle M. Meadové (1935) většinou zaměřeny proti porodům. Konečně podle DuBoise (1944) ženy Alorů, které pracují na polích již od druhého týdne po porodu ponechávají své děti celý den samotné. V některých kulturách je rozšířena adopce a rodiče nečiní žádný rozdíl mezi vlastním a adoptivním dítětem. Mnozí prarodiče, strýcové, tety, starší sestry apod. projevují mateřské motivy bez odpovídajícího specifického pudu. Podobně je tomu s otcovskými motivy. Arapeští mužové se velmi starají o své děti, zatímco mužové kmene Tschambuli o ně projevují jen malý zájem (M. Meadová 1935). Podle Millera (1928), který se zabýval problémem otcovských motivů u různých kultur, starají se mužové některých kmenů o děti svých žen, i když tyto mají jiné otce, stejně pečlivě jako o své vlastní děti. Vztah rodič-dítě je v různých kulturách určován různými motivy. Mnoho Číňanů např. chce dítě za touhy po zajištění nesmrtelnosti, u Evropanů se zase setkáváme často s motivy náhražky za ztracenou lásku manžela nebo s motivy identifikace.

Velmi obsírně se Newcomb zabývá problémy změn postojů, různými determinanty změn postojů, k nimž uvádí množství konkrétního výzkumného materiálu. K proměnám postojů dochází zvláště tehdy, nejsou-li staré postoje příliš zafixovány, nepůsobilí-li současně protipropaganda a mají-li vlivy, které mají vést ke změně postojů, určitou afinitu se zkušeností ovlivňované osoby.

Teoretickým jádrem Newcombovy knihy je

pojednání o společenských rolích a výklad psychologie osobnosti, v níž Newcomb nepodává konvenční statická hlediska, nýbrž syntetizující přehled, seskupený kolem problémů vývoje osobnosti, interpersonální interakce a vzniku jáství (self), individuální adaptace a vztahu osobnosti a kultury.

V oblasti teorie sociální role přechází sociální psychologie plynule v sociologii a kulturní antropologii. Zatímco však sociologie zkoumá především genezi sociálních norem a rolí, kulturní antropologie se zaměřuje na jejich deskripci a sociální psychologie zkoumá psychologický dosah rolí a jejich introcepci jako specifický případ učení.

„Význam skupinových norem spočívá v tom, že umožňují komunikaci mezi členy skupiny“. S pojmem sociální normy jako regulativního faktoru sociální interakce souvisí užce pojem role, jejímž základem je komunikativní systém. „Interakce bez společných norem je možná, nikoli ale komunikace“, která je do- rozumíváním na základě společného referenčního systému. V organickém celku společnosti zaujímá každé individuum určitou pozici (status) danou věkem, biologickými, psychologickými vlastnostmi a dalšími faktory. Role je dynamické hledisko společenské pozice. Se svým společenským statusem přebírá individuum určitou společenskou roli „Společnost je systém vzájemně spojených pozic“. Způsoby chování ve vzájemné interakci osob nazývá Newcomb rolemi. Role, spojená vždy se statusem (Newcomb užívá pojmu postavení) má vždy dynamický charakter, vztahuje se k chování, ale nikoli na jeho celek, nýbrž na chování osoby jako „držitele určitého postavení“. Dodržování a nedodržování rolí, které jsou v průběhu vývoje individua internalizovány (člověk se jim učí jako řeči), je sankcionováno společenskými odměnami a tresty. Newcombova koncepce společenské role je v podstatě rozvedením o málo starší teorie R. Lintona (1945). Role v jistém smyslu odpovídají osobním potřebám a potřebám kultury. Systém rolí je vzájemně propojen. Newcomb se podrobně zabývá procesem introcepcí rolí, který spojuje s analýzou geneze jáství („Self“). Role nevyjadřují pojmově věcné chování individua, jsou to předpisy, proto Newcomb rozlišuje pojmy role a chování v roli, které je třeba dále diferencovat, od pojmu motivace. Role je organickou složkou osobnosti, ač člověk některé role také odmítá a s většinou rolí se neidentifikuje absolutně. Newcombův přínos je právě v tomto pojetí organického sepětí osobnosti a skupiny, osobnosti a role.

Osobnost je produktem sociální interakce a lze ji definovat jako podstatu individua modifikovanou sociální interakcí. Sociální psychologii pak zajímají především tyto dva problémy: jak se v procesu interakce osobnost utváří a jak v tomto procesu sama působí. Osobnost je současně víc než pouhá konstelace motivů, je to dynamická orientace organismu k okolí, „je jedinečnou organizací permanentních, dynamických a sociálních predispozic“, osobnost je něčím organizovaným. Newcomb pak v tomto smyslu definuje osob-